

VOCABULARUL LATIN CANTEMIRIAN AL DREGĂTORIILOR MOLDOVENEȘTI ÎN *DESCRIPTIO MOLDAVIAE*

CANTEMIR'S *DESCRIPTIO MOLDAVIAE* AND THE LATIN NOMENCLATURE IN THE MOLDAVIAN ADMINISTRATIVE HIERARCHY

Maria-Luiza DUMITRU OANCEA ¹

Rezumat: *Cercetarea de față are drept scop identificarea și analizarea soluțiilor traductologice propuse de Dimitrie Cantemir în Descriptio Moldaviae pentru titlaturile dregătorilor moldovenești de secol XVII, pentru a stabili în ce măsură perioada târzie a latinei, precum și a altor limbi cu impact în epoca medievală est-europeană au influențat vocabularul instituțional latin sau latinizat propus de autor.*

Cuvinte-cheie: Dregătorie; Etimologie; Traducere; Latină; Cantemir

Abstract: *Dimitrie Cantemir was considered one of the most cultivated men of his time (i.e. the turn of the 17th and 18th centuries), and he spoke and wrote in several languages. This article examines the translation solutions proposed by Cantemir in his Descriptio Moldaviae (1716) for rendering into Latin the titles of Moldavian rulers of the seventeenth century, as well as his explanatory notes (often etymological) provided to offer a better understanding of medieval Moldovan realities to the West European public.*

Keywords: Administrative vocabulary; Etymology; Translation; Latin; Cantemir

1. Introducere

În acest articol îmi propun să analizez soluțiile de redare în limba latină a termenilor care desemnează cele mai importante dregătorii ale Moldovei, precum și inserțiile explicative oferite de Cantemir, uneori cu iz etimologic, menite să vină în sprijinul unei cât mai bune înțelegeri în spațiul Europei Occidentale a realităților moldovenești medievale. Îmi propun, de asemenea, să pun la dispoziție o discuție etimologică care să

¹ Associate Professor of Greek Language, Literature and Civilisation, University of Bucharest, Faculty of Foreign Languages and Literatures, Department of Romance Languages and Literatures, Classics and Neo-Greek, marialuiza.dumitruoancea@lls.unibuc.ro

lămurească în profunzime sensurile termenilor instituționali și să justifice întrucâtva echivalarea acestora.

Observăm că, întâi de toate, Cantemir încearcă, în *Descriptio Moldaviae*, să ofere termenilor folosiți în limba română o variantă fonetică aproximativă, uneori chiar articulată cu articolul hotărât românesc (ex. *vornikul*, *hatman*, *vatazul*, *cameraszul*, *vamesz*), alteori adaptată la sistemul morfo-sintactic al limbii latine, prin utilizarea desinențelor cazuale specifice limbii latine (*paharnicus*, *postelnicus*, *vistiernicus*, *suldziaro* etc.).

N.B. Chiar și substantive românești de origine slavă împământenite demult în limbă pot apărea redate printr-o translitarare quasi-grecească: ex. *tyrg* = târg.

În alte situații propune pentru termenii care desemnează dregătorii moldovenești un echivalent latinesc (*consiliarios*) sau chiar grecesc (*logotheta*, *comis*), intrat deja în limba română ca neologism, căruia îi oferă apoi un echivalent latinesc explicativ (*procurator*, *exercitus dux*, *pincerna* etc.) pentru a se face cât mai bine înțeles de către publicul european, neobișnuit cu realitățile Europei Răsăritene ori care nu cunoștea limbi ale unor țări vecine (e.g. limbile slave, turca, maghiara etc.). În foarte rare situații întâlnim o variantă de compromis formată dintr-un cuvânt turcesc și unul latin, căruia Cantemir îi găsește un echivalent latinesc însoțit de o explicație în aceeași limbă:

***serdar campidux* (lat.) „generalis locumtenens”** - general locotenent:

➤ *serdar* (< turc. *serdār*) - comandantul oștirii (sec. XVII-XVIII), la curțile domnești din Țara Românească și Moldova; în sec. XVIII-XIX: boier de rang mijlociu;

➤ *campidux* (*campi* < *campus*, -i „câmp, plai”) + *dux* „căpitan de plai” (oștean care străjuiește la hotarele țării), termen atestat în latina târzie și mai ales în neolatină;

➤ *generalis* (adj. lat. < *genus* „neam”) „care privește natura, neamul; general, universal;” ca *subst.*: „general (de armată);” termen atestat încă din perioada clasică;

➤ *locumtenens* (expr. lat. *locum tenens* „care ține locul, locuitor”): compus specific latinei medievale.

Foarte mulți dintre termenii moldovenești pentru care Cantemir găsește echivalente explicative latinești sunt de fapt termeni proveniți în majoritatea lor din **limbi slave**: *vornikul* / *vornicul* (*vornic*), *postelnicus* (*postelnic*), *stolnik* (*stolnic*), *kluczier* (*clucer*), *sludziaro* (*sluger*), *zitniciar* (*jitnicer*), *vatazul* (*vătaf*), *piwnicziar* (*pivnicer*), *medelniczier* (*medelnicer*), *szetrar* (*șetrar*), *hatman*. Foarte puțini sunt de origine

greacă: *logotheta, spatharius, comis*, **latină:** *consiliarios, barones*, **turcă:** *serdar, czohodar* (ciohodar) sau **maghiară:** *vamesz*:

2. Termeni slavi:

Vornikul (*de Czara de Dzios*) „**procurator inferioris Moldaviae**” - supraveghetor sau îngrijitor (al Țării de Jos):

➤ *procurator* (lat.) < **pro-curo**, -*āre* „a îngriji, a se ocupa de, a administra în locul”) - administrator însărcinat cu afaceri, conducător, prefect al Romei; administrator imperial însărcinat cu veniturile vistieriei imperiale (atestat încă din perioada clasică - *e.g.* Cicero și până cel puțin în perioada postclasică - *e.g.* Tacitus, Seneca, Suetonius).

Hatman, „*totius exercitus dux*” - căpetenia călăreților și a pedestrimii:

➤ *hatman* (pol. *hetman*) - boier al Divanului în Moldova care avea sub comanda sa întreaga oștire, îndeplinind în plus și funcția de **pârcălab** și de **portar** al cetății Sucevei, fiind, în fapt, **mare spătar** (*v. infra*);

➤ *dux* (lat.) (< *duco*, -*ēre* „a duce, a conduce, a comanda”) - „comandant militar.”

Postelnicus magnus „*supremus aulae praefectus*” - mai mare peste slujitorii Curții:

➤ *postelnic* (*v.sl. posteĭlnikŭ*)- în evul mediu organiza audiențele domnești; mai târziu este titlul ministrului Afacerilor Externe;

➤ *praefectus* „mai mare(le) peste, conducătorul, șeful, administratorul, supraveghetorul, guvernatorul” < *praeficio*, -*ēre* „a pune în fruntea, a face mai mare peste” < pref. *prae-* „în fruntea” + *facio*, -*ēre* „a numi (într-o funcție)”

Stolnik magnus „*supremus dapifer*” – bucătar-șef:

➤ *stolnic* (*v.sl. stolĭnikŭ*) - „bucătarul șef” la curțile domnești medievale din Țara Românească și Moldova;

➤ *dapifer* (lat.) < *daps* (frecv. la pl. *dapes*) „ospăț în cinstea zeilor, hrană + *fero* „a aduce, a susține”: „slujbaş sau ispravnic care aduce merinde la masă”: compus medieval occidental folosit pentru nobilii însărcinați cu masa regală sau nobiliară de la curtea Angliei sau a Franței; < *dapavnh* (gr.) - „cheltuială” < *davptw* - „a devora, a mânca, a consuma”; termen înrudit cu lat. *damnum* „amendă”.

Kluczier magnus „*promum condum*” - chelar al cămărilor (domnești):

➤ *kluczier* (*clucer*) < *v.sl. kliučari*: dregător domnesc în Țara Românească și Moldova care era însărcinat cu aprovizionarea curții;

➤ *condus*, -*i* (lat.) „chelar, magazioner (preclasic: la Plaut); sclav însărcinat cu strângerea proviziilor” (un sens mai rar al vb. *condo* (< *do*, -

āre „a da”) în expresii de tipul: *condere mustum* („a închide, a pune de-o parte mustul”): „a închide, a pune deoparte, a depune”, v. Ernout-Meillet, 1939: 277;

N.B. *promus*, -i (lat.) „sclav care se duce după provizii de alimente și băutură (pentru a umple cămara), care pune pe masă alimentele, chelar, econom, custode (postclasic: Apuleius); cămară (latina târzie: Tertullian)” < *promo*, -ēre (pref. *pro-* „înainte, în față” + *emo*, -ēre „a lua”) „a pune înaintea, a da la iveală, a aduce la zi, a trage din, a face public, a exprima / a-și exprima părerea” < *emo*, -ēre „a lua, a cumpăra.”

Suldziaro magno „(lanionum) praefecto” - mai mare peste măcelari:

➤ *sulger / sluger* (sb. *služar*; sl. *služari*) - (în Țara Românească și Moldova) aprovizionarea curtea domnului și oștirea cu carne și lumânări;

N.B. 1. *praefectus* (v. *supra*);

2. *lanionum* (lat. *lanio*, -onis „măcelar:” formă târzie a preclasicului lui *lanius*, -i: Petronius, sec. I; „călău” - Caelius Sedulius, sec. V, atestat din secolul I (e.g. perioada postclasică și târzie a latinității);

3. *casap* (turc. *kasap* „măcelar”).

Zitniciar magnus „annonae praefectus” - mai mare peste aprovizionarea cu bucate:

➤ *zitniciar „jitnicer”* (< v.sl. *žitnica* „magazine, grâнар, hambar” + suf. lat. de agent -ar);

➤ *praefectus* (v. *supra*);

➤ *annona* (lat.) „recoltă, producție anuală; grâu, alimente, aprovizionare.”

Vatavul de aprodzi de Divan: „inspector aprodiorum Divani”

➤ *vătaf* (ucr. *vataha*, pol. *wataha*, bulg. *vatah*) - logofăt sau supraveghetor al slugilor de la curtea boierească în evul mediu (Țara Românească și Moldova);

➤ *inspector*, -ōris - observator, examinator, cercetător (atestat târziu: Seneca, Augustin) < *inspicio*, -ēre (< *in* + **specio*) - „a privi în interiorul, a privi atent, a cerceta îndeaproape, a examina, a inspecta;”

N.B. *aprod* (magh. *apród* „paj, ucenic”): dregător la curțile domnești din Moldova și Țara Românească, însărcinat cu atribuții administrative, fiscale și juridice; fecior de boier care slujea la curtea domnească; slujbaş care se îndeletnicea cu introducerea publicului în instituții, păzind sălile.

Vatavul de Stolniczei, „praefectus dapiferorum” - mai mare peste masa domnească

➤ *vătaf* (v. *supra*);

➤ *praefectus* (v. supra);

N.B. *dapifer* (v. supra).

Vatavul de paharniczei, „*inspector pincernarum*” –

➤ *inspector*, -ōris - observator, examinator, cercetător (atestat târziu: Seneca, Augustin) < *inspicio*, -ēre (< *in* + **specio*) - „a privi în interiorul, a privi atent, a cerceta îndeaproape, a examina, a inspecta;”

N.B. *pincerna*, -ae (lat.) etimologie necunoscută, probabil de origine etruscă, pe tiparul termenilor *basterna* - „lectică închisă pentru femei”, *lacerna* - „manta scurtă”, *viburnum* - „planta călin”) - „cupar, ajutor al paharnicului” (termen atestat în latina târzie de sec. al IV d.H., e.g. Aelius Lampridius).

Vatavul de copii „*praefectus cubiculariorum spathariae et divani*” - mai mare peste camereștii / slujbașii Spătăriei și Divanului:

➤ *praefectus* (v. supra).

Vatavul de aprozi de tyrg „*inspector apodorum forensium*” -
(vâtaful de aprozi de târg), cel ce-i verifică pe aprozii de târg

➤ *inspector*, -ōris (v. supra).

Vatavul de paiczi „*praefectus peikiorum*” - mai mare peste paici
(e.g. peste slujitorii de casă)

➤ *praefectus* (v. supra);

N.B. *peikiorum* (e.g. *paici*) < (turc. *peyc* „soldat din garda sultanului”): soldat înregimentat în garda personală a domnitorilor din Țările Române; gardă domnească. Cantemir îi alipește o desinență latinească de G. pl. -ōrum.

Piwnicziar „*praefectus cellae vinariae ministrorum*” - mai mare
peste chelarii cămării cu vinuri:

➤ *piwnicziar* < v.sl. *pivnica* „pivniță” + suf. latin de agent -ar;

➤ *praefectus* (v. supra).

Vornicul de tyrg „*procurator fori*” - vornicul de târg,
supraveghetor al târgului:

➤ *vornic* (v.sl. *dvorňnikŭ*) - mare dregător în evul mediu la curțile Țării Românești și Moldovei însărcinat cu supravegherea curții, cu administrarea treburilor interne având uneori și atribuții judecătorești; funcționar care avea printre atribuții distribuirea corespondenței, convocarea sătenilor la adunări, anunțarea știrilor etc.;

➤ *procurator* (lat.) - administrator însărcinat cu afaceri, conducător; reprezentant, avocat; procurator (*administrator imperial* în provinciile mai mici, însărcinat cu veniturile visitieriei imperiale, având față de provinciali și dreptul de a pedepsi cu moartea) < *pro* „în loc de,

în fața, în apărarea, în favoarea” + *curo*, *-āre* - „a se îngriji, a se ocupa, a lua seama; a administra, a comanda, a conduce.”

Medelnicier magnus:

➤ *medelnicer* < *medelniță* (v.sl. *mědiēnica*): „*lighean în care se spălau mâinile*” + suf. slav. de agent *-er*: boier care îi turna apă domnului pentru a se spăla pe mâini, punea sarea în mâncare și servea masa (Țara Românească și Moldova).

Szetrar magnus:

➤ *șetrar* / *șătrar* (bulg. și srb.-cro. *šatra*, magh. *sátor* „cort”) - dregător (apare pentru prima dată în secolul XVI în Țara Românească și Moldova) însărcinat cu **corturile** armatei pe timp de război.

3. Termeni grecești:

Logotheta magnus - *supremum principatus Cancellarium* „căpetenia supremă a Sfatuirilor” (tr.n.):

➤ *logotheta* „logofăt” < (gr.) *logoqevth*~ (< *logoqetevw-w`* „a număra, a deconta”). Termenul grecesc este atestat la Chrys. hom. 9.2 în *I Tim. (II. 597C)*: 1. oficial imperial, aflat inițial în subordinea biroului financiar, dar apoi, din secolul al XVII-lea, oficial de rang înalt: oJ ejndoxovtato~ patrikivo~ kai; logoqevth~: *Chron. Pasch. P. 394 (M.92. 1009D)*; 2. șeful biroului administrativ și ministru de externe: Thphn. Chron.p.362. (M.108.868c); 3. ministru de finanțe; 4. trezorierul armatei; 5. mai puțin oficial subprefectul orașului, ocupându-se cu administrația și poliția; 6. ofițer financiar al patriarhului Alexandriei.

N.B. *principatus*, *-us* „comandant-șef, cel dintâi rang (la epocă imperială); principat, regat” < *primo-caps* „cel ce capătă cel dintâi rang / primul loc” = (gr.) hJgemoniva (cf. Cic., **N.D.** 2, 11, 29) *apud* Ernout-Meillet: 1939: 810. În textul cantemirian este folosit cu sensul său mai rar de „căpetenie sau comandant-șef.”

Spatharius magnus „*supremus principis ensifer*” - mai mare peste cămărașii ce poartă spada domnului; poartă spada domnului:

➤ *spaqavrio*~ (ngr. < *spavqa* „spadă;” gr.v. *spavqh* „spatulă, baghetă, instrument chirurgical, tulpină”); în evul mediu (Țara Românească și Moldova): dregător care purta la ceremonii sabia și buzduganul domnului; mai târziu este însărcinat cu comanda cavaleriei.

N.B. *ensifer* (lat.) „purtător de sabie”: termen atestat încă din perioada clasică, la Ovidius; *ensis*, *-is* - sabie, spadă + *fero, ferre* - a purta)

Comis magnus „*stabuli praefectus*” - mai mare peste grajdurile (domnești):

➤ *comis* (ngr. kovmh~ „dregător”: termen atestat în secolele III-IV, ajuns în limba română prin intermediar latinesc (*comes* < *com-it-s* „care merge împreună cu”: „însoțitor; *tard.* „comite, înalt slujitor al curții”); cf. v.sl. *komisŭ*) - dregător în Țara Românească și Moldova însărcinat cu grajdurile domnești, dar și cu organizarea paradelor militare de Bobotează și Sf. Gheorghe; rândaș de cai;

➤ *praefectus* (*v. supra*).

Pitar magnus:

➤ *pitar* (< *gr. biz. pivtta* „plăcintă” + suf. de agent *-ar*) - boier însărcinat cu aprovizionarea curții domnești sau a oștirii țării cu pâine, dar și cu supravegherea brutarilor domnești.

4. Termeni latini sau preluați din latină prin intermediul altor limbi:

Consiliarios - „**Barones de Divan**” - sfetnicii sau boierii de Divan:

➤ *consiliarius* < (lat.) *consiliarius*³ - „care dă sfaturi” < *consilium* + sufixul de agent *-arius* (mai ales pentru numele de meserii); *consiliarius* este atestat încă din perioada preclasică (*e.g.* la Plaut) și continuă să fie utilizat și în perioada postclasică (*e.g.* la Seneca);

➤ *barones* < *barō, -onis* (lat., de origine germanică); termenul apare într-o glosă la Isidor (Or. 9.4.31): ... **barones graeco nomine, quod sint fortes in laboribus**; *baruv~ enim dicitur gravis, quod sit fortis*; cf. CGL V 592, 13 (= Varro și glosele după ediția Goetz, Loewe și Schoell): **barones fortes in bello**: Ernout - Meillet 1939:104.

N.B. Termenii instituționali specifici curții domnești moldovenești sunt redați *ad litteram*, fără a fi adaptați sistemului morfo-sintactic al limbii latine: *e.g.* **de Divan**, unde termenul **Divan** ar trebui să se afle în cazul ablativ, ca regim sintactic al prepoziției *lainești de*, însă Cantemir nu-l încadrează vreunui tip flexionar latinesc pentru a-i atașa desinențe specifice ablativului, tratându-l aici ca pe un barbarism, așa cum se întâmplă și în textele vetero-testamentare din Septuaginta, unde multe nume proprii ebraice sunt rediate tale quale, fără a fi adaptate sistemului morfo-sintactic grecesc, așadar fără a căpăta desinențe și accente grecești. Alte exemple de acest fel: **Barones de Sfat**. Același lucru se întâmplă și cu unele toponime: *e.g.* **de Czara de Dzios** etc.

Visternicus „thesaurarius magnus” - vistiernic:

➤ *vistiernicus* (lat. *vestiarius* „negustor de haine” < *vestis, -is* - haină, veșmânt: termen atestat din perioada preclasică și până cel puțin în perioada postclasică) < *vistier* + suf. slav de agent *-nic*: în evul mediu: dregător însărcinat cu administrarea financiară a Statului;

➤ *thesaurarius* (lat.) „vistier, tezaurier” < *thesaurus, -i* „tezaur, comoară, vistierie” + suf. de agent *-arius*: termen atestat în *Codex Iustinianus*, în plină perioadă târzie (sec. VI d.H.).

Cameraszul de inuntru „camerarius internus:”

➤ *camerarius*³ (lat.) - „care formează o boltă, urcându-se” (termen târziu, atestat în perioada postclasică la Plinius cel Bătrân, sec. I); *camera* (-*ara*) „boltă, arcadă” (atestat încă din perioada clasică: Cicero; împrumut latinizat prin grecescul *kamavra*); la Gregoire de Tours apare adjectivul *camerarius*, -i - camerist, cămăraș.

Camaraszul de dulczeci „provisor condimentorum” - (cămărașul de dulceți), cel ce aprovizionează curtea domnului cu aromate (e.g. cofetarul curții domnești):

➤ *provisor*, -*ōris* (lat): termen atestat încă din perioada clasică și continuând cu cea posclasică etc.) „cel care prevede, cel ce se îngrijește din vreme de; aprovizionator (la Augustin)” < *provideo*, -*ēre* „a prevedea, a se îngriji din vreme.”

Camaraszul de raphturi „inspector frenorum” (cămărașul / slujbașul de rafturi), cel ce inspectează / verifică hamurile domnești (rânduite pe rafturi):

➤ *inspector*, -*ōris* „observator (postclasic: Seneca), examinator, cercetător (latina târzie: Augustin)” (< *inspicio*, -*ēre* (pref. *in-* „în, înăuntrul” + **specio* / *spicio*, -*ēre* „a privi, a vedea”) „a privi în, a cerceta îndeaproape, a inspecta, a examina, a pătrunde cu privirea”);

➤ raft (ucr. raft „poliță”).

Capitaneus Darabanorum, (darabanis, quo nomine, e germanico drabant derivato) - căpitan de dărăbani:

➤ *capitaneus* (lat. < *caput* „cap” + suf. -*āneus*): „lider, căpitan, căpetenie”; subst. folosit în latina vulgară de la adjectivul *capitaneus*³ „proeminent, șef”; a fost ulterior asociat cu *catepanus* / *capetanus* de la grecescul *katepavnw* „a așeza în vârful”, rang nobiliar și titlu al căpitanilor militari bizantini din Catepanatul Italiei; sensul militar de „ofițer care comandă o companie” (rang aflat între maior și locotenent) este atestat din anul 1560.

N.B. *darabanus* (din germ *trabant* prin magh. *darabant* (cf. Berneker 218, Tiktin; Candrea); cf. turc. *derban* „portar”): *dorobanț* (var. *daraban*, *darabant*, *dărăban*): infanterist cu soldă / jandarm cu atribuții speciale; *darabani*: pedestreimea moldovenească.

Armasz magnus:

➤ **armaș** < *armă* (< *arma*, -*ōrum*) + suf. slav de agent -*aș*: dregător însărcinat cu păzirea temnițelor, aplicarea pedepselor corporale, îndeplinirea pedepselor capitale.

Paharnicus magnus „supremus pincerna” - cel ce toarnă în pahar:

➤ *paharnic* (*pahar* + suf. slav de agent -*nic*) < magh. *pohár* < germ. v.s. *pehhari* „cupă” < lat. pop. *bicarium* < lat. *bacarium* (*vas vinarium*

simile bacrioni, Festus 28, 3) „vas pentru vin;” în glose: *bacario* „urceoli genus” „*bacario*, un soi de urcior”; Sofer îl consideră de origine celtică, însă fără argumente sustenabile; termenii nu sunt atestați în textele latine, derivând de la o vocabulă de origine mediteraneană, *baca* „orice fruct cu pericarp cărnos, cu pieliță subțire și cu miezul zemos, în care se află semințe: ex. coacăza, boaba de strugure, boaba (fructul) de dafin” (termen panroman, cu excepția românei), uluitor de asemănător mediteraneanului *Bavkco*~;

➤ *pincerna*, -ae (lat.): etimologie necunoscută, probabil de origine etruscă, pe tiparul termenilor *basterna* - „lectică închisă pentru femei”), *lacerna* - „manta scurtă,” *viburnum* - „planta călin”) - „cupar, ajutor al paharnicului” (termen atestat în latina abia târzie de sec. al IV d.H., - e.g. Aelius Lampridius).

5. Termeni turcești:

Czohadar:

➤ *ciohodar* (turc. *çuhadar* / *çokadar* „lacheu”): (în Țara Românească și Moldova) boier însărcinat cu îngrijirea încălțăminteii domnului; lacheul domnului; camerist, slujbaș.

6. Termeni maghiari:

Vamesz „telonii **praefectus**,” „**camanar**” - mai marele vămilor (vameș), căminar:

➤ *vameș* (magh. *vámos*) - dregător domnesc însărcinat cu încasarea taxelor de pe urma vămii;

➤ *praefectus* (v. supra);

➤ *telonium* (pentru *teloneum*) - „oficiul încasatorului de dări” (Tertullianus, sec. II-III: latina târzie) < *telo*, -*onis* - (? khvlwn, sub influența lui *telum* „săgeată, suliță, lance, rază a soarelui, fulger, armă, mijloc”);

➤ *camanar* (e.g. *căminar*) < *camănă* (< v.sl. *kamenī* „piatră; greutate egală cu 20 kg; impozit în natură către curtea domnească în bulgări de sare, ceară etc.”) + suf. latinesc de agent -*ar*: „dare anuală asupra băuturilor alcoolice;” în evul mediu: slujbaș însărcinat cu perceperea unor dări.

În anumite dintre cazuri Cantemir renunță să ofere echivalente latinești termenilor moldovenești: *medelniczier*, *pitar*, *szetrar*, *armasz*, *czohadar*.

Uneori Cantemir simte nevoia să ofere și informații etimologice, acolo unde termenii folosiți sunt de altă origine decât cea latină sau greacă:

Horum vernaculum nomen, Boiari, slavonicae est originis, corruptumque videtur a Boliare, qua voce cunctos suos

magnates insignire vetus slavonicas inter gentes obtinuit consuetudo: latino vero sermone baronum denominationem iis (...).

Capitaneus Darabanorum, darabanis, quo nomine, e germanico drabant derivato, (...).

În general, Cantemir urmărește să aleagă termenii latini care să desemneze cât mai potrivit diferitele dregătorii moldovenești îndeplinite de boierii de Sfat și de Divan, dar și de diferiți boiernași, rezervând titulatura de *praefectus* („mai mare peste / mai marele”) - menționată de șapte ori - mai cu seamă pentru boierii cei mari (de Sfat și de Divan): **postelnic, sulger/ sluger, jitnicer, comis și vameș**. În doar câteva cazuri apelează la aceeași titulatură pentru boiernași precum **vătaful de stolnicei și pivnicer**, întrucât aceștia sunt, în opinia noastră, asociați marilor boieri sau sfetnici de taină ai domnului (postelnicul cel mare și paharnicul cel mare) care, în majoritatea cazurilor, sunt denumiți *praefecti*.

Alte titlaturi care ne atrag atenția, întrucât par să denumească funcții destul de apropiate, sunt: *procurator, provisor* și *inspector*. Dintre acestea, *procurator* („supraveghetor”) apare o singură dată, asociată dregătoriei îndeplinite de către unul dintre **marii boieri de Sfat (vornicul)**. La fel se întâmplă și cu titulatura *provisor*, asociată dregătoriei îndeplinite de unul dintre **boiernași (cămărașul de dulcețuri, e.g. marele cofetar)**, singurul dregător din categoria ultimă a boiernașilor care se îngrijește **din vreme** de aromatele de la curtea domnească. Titulatura de *inspector* („cel ce verifică”) este menționată de trei ori, asociată dregătoriilor îndeplinite de **boiernași** precum **cămărașul de rafturi, vătaful de aprozi de târg și vătaful de păhărniceii**.

Numeroși termeni latinești desemnând dregătorii ale Moldovei sau calificative ale acestora sunt fie de dată postclasică, fie aparținând latinei târzii, medievale ori chiar neolatinei:

➤ **termeni aparținând latinei postclasice:**

inspector
camerarius
(promus)

➤ **termeni aparținând latinei târzii:**

pincerna
thesaurarius
capitaneus

➤ **termeni / compuși aparținând latinei medievale:**

locum tenens

dapifer

➤ **termeni neolatini:**

campidux / campi dux.

Dintre termenii grecești folosiți, majoritatea acestora sunt de dată bizantină:

logotheta
spatharius
comis.

7. Concluzii

În concluzie Cantemir procedează în felul unui filolog care se îngrijește nu doar să găsească soluții traductologice pentru diferitele funcții instituționale (*e.g.* dregătorii) ale Țării Moldovei, ci și variante fonetice pentru pronunția termenilor românești în discuție.

Echivalentele propuse de Cantemir pentru dregătoriile moldovenești sunt în majoritatea lor latinești, însă, atunci când latina nu izbuteste să-i pună la dispoziție o formulă convenabilă, apelează la termeni grecești transliterați după norme, cărora însă le aplică desinențe latinești. Arareori autorul recurge la variante de compromis pentru a echivala termenii instituționali (*e.g.* compuși prin alăturarea unui termen turcesc și a unuia latinesc: *serdar campidux*). În foarte puține rânduri termenii românești nu beneficiază de echivalente latinești sau grecești (*e.g.* *pitar, szetrar, medelniczier*).

Dintre echivalările propuse de Cantemir, termenul *praefectus* este titulatura latinească dominantă, urmată îndeaproape de cea de *inspector*.

Foarte mulți termeni latinești (fie de echivalare, fie intrați deja în uzul limbii române) sunt de dată postclasică, târzie, medievală sau aparțin chiar neolatinei.

În privința formării cuvintelor care desemnează dregătoriile românești din Moldova, multe sunt de origine slavă. Dintre acestea unele pornesc de la un etimon slav căruia îi este alipit un sufix latinesc (*e.g.* v.sl. *pivînica* + suf. latin de agent *-ar*; v.sl. *žitinica* + suf. lat. de agent *-ar* etc.). Alteori se pornește de la un cuvânt de bază latinesc căruia i se alipește un sufix slav (*e.g.* *vistiernic* < *vestiarius* (< *vestis, -is*) + suf. slav de agent *-nic*; *armaș* < *arma, -ōrum* + suf. slav de agent *-aș* etc.). Pentru unii termeni de calificare pot apărea forme compuse dintr-un cuvânt de bază turcesc căruia i se aplică o desinență latinească (*e.g.* *peiki-* (turc.) + suf. lat. G. pl. *-ōrum*).

Bibliografie

- Boerescu, Pârvu. (2017). *Etimologii românești controversate. Ipoteze și soluții*. București: Editura Academiei Române.
- Cantemirii, Demetrii. (2006). *Descriptio antique et hodierni status Moldaviae*. Ediție critică întocmită de Dan Slușanschi, București: Institutul Cultural Român.
- Ernout, Alfred et Antoine Meillet. (1939). *Dictionnaire Etymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Paris, Librairie C. Klincksieck.
- Gaffiot, François. (1934). *Dictionnaire latin-français*. Paris: Hachette, (Editura Humanitas, București, 2000).
- Guțu, Gheorghe. (2003). *Dicționar latin-român*, ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Editura Humanitas.
- Sofer, Johann. (1930). *Lateinisches u. Romanisches aus d. Etymologiae des Isidorus von Sevilla: Untersuchungen z. latein. U. roman. Wortkunde*. Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht.
- Lampe, Geoffrey William Hugo. (1961). *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: The Clarendon Press.
- Popescu-Marin, Magdalena (coord.). (2007). *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea - al XVII-lea*. București: Editura Academiei Române.
- Stoicescu, Nicolae. (1971). *Dicționar al Marilor Dregători din Țara Românească și Moldova în sec. XIV-XVII*. București: Editura Enciclopedică română.